

tir. Hi són bàsics, tanmateix, alguns trossos: «Que en el cas de *verdat* aviat es vagi imposar el llatinisme, és ben comprensible, com a mot molt més sotmès a la influència de predicadors, confessors i moralistes, de parlar tots ells tan llatinitzant» [i què diríem dels jutges, notaris i advocats: ¿no és lògic que llur forma *veritat* allatinada, transcendís ràpidament a llurs clients i testimonis?].

Cert que: «*Veritat* ja apareix en textos del S. XIII, mentre que *verdat* és la forma de fonts arcaïques --- 10 Però no oblidem que en el S. XIII el català ja havia tingut molts segles de vida, almenys com a llengua parlada, i que la fonètica històrica cat. exigia que tota -r- llatina entre vocals es tornés -d- abans de perdre's la vocal anterior; ara bé, és evident que un concepte tan elemental com el de *verdader* no pogué esperar fins el S. XIV per aparèixer en llavis catalans. Foren moltes les generacions de catalans que van haver d'usar *verdader* quan encara no es deia en català la forma llatinitzant *veritat*. Simplement *verdader* no es modificà 20 quan els llatinitzants introduïren *veritat* (entre altres raons, perquè aquesta gent llatinitzada no usaven altra cosa que *verus* o *ver*), i encara avui segueix ple de vida».

Es volen proves de l'antiguitat de *verdader*, i no les hem de plànyer: «refaré tots los meus torts que apareixeran *verdaders* per testimonis» promet un acusat en un doc. datat a Organyà, en l'any 1273, p. p. *BABL* VII, 236; la dada no admet reserva: no és còpia, sinó el pergami original, de lectura ben clara, i per sort es tingué la bona idea d'ajuntar-hi una fotocòpia en facsimil (allí, p. 247), on les lletres són evidents. «Prudència sia conseller, / que consella fait *verdader*: / a lo concili és mester; / sens ella no valrà diner», Lull (*Lo Concili* XI, v. 721, *NCL* III, 141); en alguna altra cita 30 lulliana convé dubtar: «moltes raons forts e *verdaders* vos he dites» en *Blanq.*, però és segons l'ed. de València (reed. de 1914, p. 25) i la forma *vertader* apareix sovint en les obres en prosa de l'Il·luminat, però el *Concili* és en vers, i en la conscienciosa edició de 40 R. d'Alòs.

Tanmateix el P. Miquel Colom cita tres exemples de *verdader* en una obra de Lull tan autèntica com l'*A. de Ciència* (com «que ho demanàs als humils e *verdaders* hòmens que amen més Déu» III, 506); i un de l'adverbi: «no l'amava *verdaderament* mas fictament» (II, 407). En l'obra de Cerverí de Girona es troben tant *vertader* (91/40.22, obra escrita l'any 1276; també 61/101.16) com *verdadier*, 77/99 (ed. Ugolini, p. 643, *Canç. Gil*, f° 26v).⁵

Ara bé, aquesta duplicitat mateixa tendeix a provar que en el S. XIII *verdader* era percebut com una forma més catalana, i *vertader* com a variant a provençalada. Cert que en els poemes de Cerverí hi ha en general *vertader*, però també *verdat* pertot (82.3, 182.28, 92. 25 ---). Ara bé, ja hem vist que és *verdat* (quan *veritat* no s'havia imposat encara) la forma catalana predominant, potser amb l'excepció d'alguns textos de matís molt nòrdic com els *Set Savis*.

No sols no hi ha cast., sinó que hi hauria raó per 60

sospitar que fos *verdader* la forma verament cat., i no pas *vertader*, tenyida aquesta, almenys, d'occitanisme,⁶ puix que l'occità dels trobadors manté *veritat* però no coneix *verdat*. Jo mateix he demostrat repetidament (veg. *LleuresC*, 257-8, ultracorrecció eliminant la -s- llatina; en el *DCEC* IV, 845a12-17; llista d'occitanismes en *RMa.*, i altres notes) que en el S. XIII eren vius i corrents a Mall. molts occitanismes, deguts als provençals i llenguadocians que col·laboraren en la presa de l'Illa, i als més nombrosos encara que participaren en el repartiment i repoblació: com aquells Templers d'Oc que comparegueren l'endemà de la Conquesta, dient «part hi vull»; i Jaume I, no sense ironia i mal humor, en la seva *Crònica*, acabà transigint-hi; occitanismes que han restat estranys al Princ., però s'han perpetuat a l'Illa. La preferència mallorquina per *vertader* pot ser deguda, si no del tot, almenys en part, a aquesta aportació.

Més dades medievals de *verdader*. En els *CostTort*. totes dues formes: «Lo senyor del leyn deu metre l'Escrivà bona persona e leyal e *verdadera* --- e deu-lo fer jurar --- que deu ésser leyal e feel e *vertader* al senyor del leyn» (Ol., 450). En la trad. cat. coetània d'una carta de l'Emperador del Marroc a Jaume II, a. 1304: «amistat ferma e *verdadera*» (*BABL* II, 312; de nou *verdader* en una altra carta igual, vol. III, 315).⁷

L'*InuLC* el testimoni més antic que recull és amb -d-, en una carta de 1313, d'un català enviat a Tunis: «--- digueren e significaren que l segel era *verdader*; després «lo dit compte ésser *verdader* e leyal» a. 1347 (S-277), «en *vera* consiència de *verdader* cristià» 1350 (Q-490), «bo i lial compte e *verdader*» 1406 (4-586); en aquest ambient rossellonès dominava, però, la forma en -t-, de la qual l'*InuLC* (s. v. *vert-* i *verd-*) recull 35 una quarantena de casos en aqueix període, de 1339 el més antic.

Es va dibuixant, doncs, el conjunt d'una prolongada lluita entre dos duplicats *verdader* i *vertader*, tots dos més o menys arrelats i genuïns, el segon més propi de les Illes i del Nordest, l'altre dominant a la resta del territori, almenys des del Segre, Bna., Segarra i fins Girona, i aquell afavorit en ambients d'influència transpirenaica, i en períodes de corrents occitans en el Rosselló; car el fet és que avui dia només resta *verdader* com a forma viva en tot el territori continental de llengua catalana, tot pervivint *vertader* a les Balears.

Seguim la història en el S. XIV, amb *verdader* forma constant en Eiximenis: «--- Déus --- ama los hòmens *verdaders* e benignes e simples ---», «--- jutje dret e *verdader*» (*Terç*, *NCL* I, 261.28; III, 105.23); *verdaderament*, molt repetit: *Regiment*, *NCL*, 22.28, 37.21, i en el *Terç*: «*verdaderament* lavors pots conèixer que ha en tu poc seny e poca humilitat, e molt ergull amagat, per lo qual --- procure que Déus te leix caure en qualque --- peccat ---» (*Terç*, *NCL* I, 241.1). «Assò faríets vós legalment e *verdaderament*» a. 1318 (*Finke, Acta Ar.* III, 351).

La forma en -d- és constant en les fonts valencianes, ja en els *Privilegis* de Catí, de 1345 (*BSCC* xv, 89). En StVicentF: «en quantes persones està testimo-